

Nagy Károly Zsolt. Fotó: Füle Tamás | parokia.hu

Nagy Károly Zsolt

A NYELV MEGTÉRÉSE*

* Elhangzott: 2025. január 29-én, Budapesten a Ráday Házban megrendezett *Református Megújulás Konferencián*. Jelen szöveg az előadás néhány, a fejlemények miatt lényeges ponton bővített, a hivatkozott társadalmi jelenségek bővebb leírásával kiegészített változata, forráshivatkozásokkal és az előadás prezentációjában is használt képek némelyikével. A jelen szövegben igyekeztem megtartani az előadás szóbeliségből fakadó stílusjegyeit.

Kedves.... és itt rögtön meg is kell állnom. Szeretném használni a szót, mely ilyen közösségben köztünk magától értetődő, de nem vagyok biztos abban, hogy mindannyiunk számára ugyanazt jelentené. Elmondok tehát egy történetet: néhány hónapja, a Zsinat által a 2024-re meghirdetett *Élő Ige Éve* programsorozatot lezáró *Élő Ige Napján* a hivatalos programot megelőző kávézós tolongásban összetalálkoztam valakivel. Váratlanul fordultunk egymás felé, mindkettőnk számára ismerős volt a másik, de én is láttam a tekintetében, hogy ő sem egészen biztos a dolgában. Egymásra mosolyogtunk, lendült a kéz, s közben láttam felderülő arcán tükröződni a „tudommárkivagy” érzését, amit a kézzszorítás pillanatában a következő köszöntés kísért: „Na, hát az ideológiai ellenfélnek is kijár egy kézfogás!” Aztán elsodródtunk egymás mellől, s közben én is rájöttem, hogy ki az illető. Kétségtelenül voltak vitáink a virtuális térben – csak onnan ismertük egymást –, de részemről sosem tekintettem őt ideológiai ellenfélnek (ahogy másokat sem). Ezt a kis epizódot azután különös kontextusba helyezték az *Élő Ige Éve* fővédnökének, Visky Andrásnak a program során elhangzó szavai, aki szerint egyházunk jelenlegi helyzetében talán az első és bizonyára elengedhetetlen lépés „az volna, hogy itt és most elkötelezzük magunkat, hogy szóváltásainkban és vitáinkban hittársainkat testvérünknek, sőt »különb« testvérünknek tartjuk önmagunknál. »Szent testvéreim«, ezt a radikális megszólítást is olvassuk az újszövetségi iratokban.”¹ De hát nem

1 Visky András: A szeretet kegyelemteljes kegyetlenkedései, *parokia.hu*, 2024. 10. 28. URL: <https://www.parokia.hu/v/a-szeretet-kegyelemteljes-kegyetlenkedesei/> Utolsó letöltés: 2026. 03. 20.

megy ez annyira könnyen, mert – ahogy az előadó is kifejtette – a struktúra fogva tart bennünket.

Mi sem mutatja ezt jobban, mint hogy épp a napokban, az ökumenikus imahéten a niceai hitvallás születésére emlékezve a keresztyének egységét is csak az ideológiai ellenfelekre mutatva tudjuk ünnepelni. Az imahétre az EVT által kiadott programfüzetben közölt, a MEÖT által írtvett és a különböző egyházak különböző oldalain és a közösségi médiában reflektálatlanul megosztogatott ikonról van szó.² Ott, alul, feketében: ő Áriusz. Ő az ideológiai ellenfél, s ez a titulus csak egy árnyalattal visszafogottabb, mint a „második júdás”, mellyel a zsinatra emlékező liturgikus szövegek megnevezik.

Most tehát innen, vagyis a fentebb leírt kis epizód történetével a háttérben, ennek a kis fekete ruhás alaknak a pozíciójából szólva hadd köszöntselek így benneteket: Kedves Testvérek!

És ezzel rögtön meg is érkeztünk a probléma sűrűjébe. Merthogy folytatnám egy szintén megszokott fordulattal, de megint meg kell állnom, mert ismét felvetődik bennem a kérdés: mit is értünk azon, és mit érzünk, amikor kimondjuk, hogy „áldás, békesség”? Mire gondolunk, milyen asszociációk ébrednek bennünk, amikor ezt halljuk? Egy prémium „repi” termékre, megosztó, bár kétségtelenül trendi és elegáns íz kombinációkkal, melyből a műfaj természetéből következően eleve nem juthat nem hogy „bősséggel”, de még egyenlően sem mindenkinek? Vagy így ünnep után már csak a kiürült, hogy ne mondjam kiüresített csomagolásra, ami egy laza mozdulattal repül a kukába?³

És mondhatom-e egyáltalán, hogy békesség, ha nincs békesség? (Jer 6,14) Mondhatok-e áldást ott, ahol az áldással kapcsolatos teológiai, hitvallási tudás és tudatosság annyira felhígult, hogy az egyik politikai párt vezetőjének parlamenti dolgozószobájában Horthy Miklós szobrának avatása során egy református lelkész így fohászkodhat: „Kérem a hatalmas Istent, hogy áldja meg ezt a szobrot, amely jelzi kormányzónk nagyságát... áldja meg őt haló poraiban is...”⁴ „Ez is református!”

És még csak a köszöntésnél tartunk, pedig beszélnünk kellene – mert ezt vállaltam – olyan szűkebben vett kommunikációs problémákról, mint például az, hogy egy a beszélő elé tett szöveg és a beszédet rögzítő kamera közötti szemmozgással kísért felolvasás,⁵ mely egyébként nélkülözi az imádságnak nevezett szakrális kommunikációs forma közössé-

2 Az ikonról bővebben: NAGY Károly Zsolt: A második Júdás, *nkzs.hu*, 2025. 01. 18. URL: <https://www.nkzs.hu/a-masodik-judas/> Utolsó letöltés: 2026. 03. 20.

3 Az előadásban szándékosan kimondatlanul a Magyarországi Református Egyház által évek óta reprezentációs célból használt „Áldás, békesség” feliratú szaloncukorra utaltam.

4 2022. augusztus 30. Horthy Miklós szobrának avatása a Parlamentben Dúró Dóra irodájában. ÁGHASSI Attila: Ocsmány cinizmusnak nevezte a Mazsihisz, hogy a zsidóság hálás lenne Horthynak, *telex.hu*, 2022. 08. 30. 19:20. URL: <https://telex.hu/belfold/2022/08/30/mazsihisz-reakcio-novak-elod-horthy> Utolsó letöltés: 2025. 01. 27.; Az eseményről készült videofelvétel az alábbi hivatkozással érhető el: TELEX.HU: Egyelőre csak a Fideszt sikerült felbosszantani a Horthy-szoborral, de a Mi Hazánk nagyon igyekszik, *youtube.com*, URL: https://youtu.be/4RC2FKsm_Dw Utolsó letöltés: 2025. 01. 27.

5 MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ: Balog Zoltán református püspök imádsága és beszéde. Elhangzott 2024. február 16-án a Zsinat értekezletén, *youtube.com*, 2024. 02. 16. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-nvYGYUqKbc&t=235s> Utolsó letöltés: 2026. 02. 06.

günkben konszenzusos kódjainak használatát, tekinthető-e ténylegesen imádságnak, vagy ez a kommunikáció egy másik esete? Beszelnünk kellene arról is, hogy mi van a végletekig szűrt és cenzúrázott egyházi sajtóval és nyilvánossággal? És beszelnünk kellene, valóban, az elhasznált, kiforgatott és kiárusított fogalmainkról a kegyelemtől a keresztyén szabadságig vagy akár a megújulásig. Ezt a szükségességet nagyon határozottan felvetette a már idézett Visky András a már említett alkalmon zajlott pódiumbeszélgetésben is a következőképpen: „Én azt hiszem, hogy a megújulásnak – ez egy írói szempont – egy nagyon fontos feltétele a nyelvi váltás, hogy milyen szavakat használunk. Például azt mondjuk püspökválasztás idején, hogy kampány. Eszünkénél vagyunk? Tehát a nyelvi megújulás nélkül – ugyanis ez a reformáció szelleme, a nyelvi megújulás, nem? – nincsen megújulás. [...] tehát ezektől a nyelvi dolgoktól kellene megszabadulnunk...”⁶

A 2025. januári konferencián csak érintőlegesen szóltam a jelenségről, de azóta ennek a problémának az egyik legjobb példájává nőtte ki magát az éppen akkor indult „Ez is református” című kampány, mely az egyház honlapján, a kampányt beharangozó cikk⁷ címe szerint igazából nem kampány, vagy legalábbis nem arculati kampány. „Akkor mi? – vetődhet fel bennünk a kérdés”, írja a cikk szerzője, és ebben kénytelen az olvasó is egyetérteni vele, hiszen az első kérdés – „Miért érzik szükségét egy egész éves kampány meghirdetésének?” – rögtön aláássa a címmé tett állítás hitelességét, az interjúalany válasza pedig – „A kampányunk célja, hogy a reformátusoknak és a külvilág számára is bemutassuk a szolgálatunkat” – gyakorlatilag leleplezi ennek a „nemkampánykampány” narratívának a problematikus voltát. A szöveg számos ilyen önleleplező nyelvi megoldást tartalmaz még. Közvetlenül az előző mondatot követően azt olvashatjuk, hogy a kampányra azért is szükség van, mert „számos ember talán nem is sejtí, hogy az intézmény, ahol a hozzátartozója gyógyul, a református egyház fenntartásában áll”. Ez önmagában szintén egy erős mondat a Zsinati Hivatal vezetőjétől, hiszen ezzel gyakorlatilag elismeri, hogy az egyházi intézmények egyháziassága nálunk nem magától értetődő. Egy másik példánk legyen a szöveg végéről. Az interjú retorikai kidolgozottságát is jelezve – és az „alákérdés” eklatáns példajaként – itt kerül sor a *refutatio*⁸-ra. A kampány céljával kapcsolatosan a riporter felteszi a kérdést: „Jézus is azt mondja, hogy »amikor adományt adsz, ne tudja a bal kezed, mit tesz a jobb, hogy adakozásod rejtve maradjon«. Van-e helye a jótettek felmutatásának keresztyénként, reformátusként?” A válasz igazi református módra szintén bibliai idézettel indul: „Aki dicsekszik, az Úrral dicsekedjék” – írja Pál apostol első levelében a korinthusiaknak. Tevékenységünk láttatásának, amelyeket gyülekezeteinkben, iskoláinkban, óvodáinkban, szeretetotthonainkban, nevelőszülői hálózatunkban végzünk, akkor van értelme,

6 MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ: Az élő Ige éve, Kerekasztal-beszélgetés, *youtube.com*, 2024. 10. 26. URL: <https://www.youtube.com/live/xnDwA9igr2U>, 1:18:04-2:19:20, Utolsó letöltés: 2026. 03. 20.

7 DÓKA Viktória: Az „Ez is református” nem arculati kampány!, *reformatus.hu*, 2025. 01. 15. URL: <https://reformatus.hu/egyhazunk/hirek/az-ez-is-reformatus-nem-arculati-kampany-mezo-ist-van-mozes-zsinati-hivatal-vezetoje-doka-viktoria> / Utolsó letöltés: 2026. 02. 06.

8 Refutatio a retorikában a lehetséges ellenérvek megdöntésének technikája.

ha Isten dicsőségére mutatunk általuk.” Majd az egyház kiemelkedő szolgálati eredményeinek bemutatása után elhangzik egy újabb ércért kiáltó mondat: „Nem dicsekedünk, hanem az Úrnak csendben végzett szolgálatainkról adunk számot.” Arra a kérdésre itt sem kapunk választ, hogy amit az Úrnak csendben végzünk, azt miért kell az összes egyházi kommunikációs csatornán, vizuálisan is jól felépített arculattal és minden bizonnyal jelentősebb hirdetési összegekkel támogatva, vagyis jelentős „hangerővel” szétkürtölni, miért nem jó erre a „számadásra” mondjuk egy olyan éves jelentés, amelyet egyházunk a 2010-es évek derekán adott ki párszor, de azt legalább megtudjuk, hogy mindez azért több, mint egy arculati kampány, mert „nem arculati kampány, hanem a valóság bemutatása”.

Akinek kétségei lennének azt illetően, hogy ha az „*Ez is református*” nem arculati kampány, akkor mi, érdemes fellapozni az arculatelmélet szakirodalmának különösen a válságkezeléssel, illetve az arculatvesztés, a hírnév megrendülése utáni újjáépítéssel kapcsolatos részeit. Ennek a szakirodalom szerint négy fontos lépése van:⁹

1) Védelem: az első lépés a kár minimalizálása, amit nem a leplezéssel, eltagadással lehet megvalósítani, hanem egyrészt a probléma feltárásával, másrészt a krízissel való szembenézéssel. „Fel kell dolgozni a történeteket, majd nyilvánosságra kell hozni. Amennyiben terhel bennünket felelősség, azt a nyilvánosság előtt vállalni kell. Őszinte és teljeskörű feltárára van szükség folyamatos kommunikáció mellett” – s ennek része lehet a krízisben érintett vezetők távozása is.

2) Elemzés: elemezni kell, hogy mit hol rontott el a vállalat, a szervezet. Ehhez érdemes szakértőkből álló válságkezelő stábot összeállítani, és az elemzésnek fontos része az is, hogy az egész intézmény, szervezet vagy vállalat működésmódját, a „kultúráját” újra kell értékelni. „Médiaelemzéseken keresztül ügyelni kell figyelmeztető jelzésekre.”

3) Újjáépítés: aminek kulcsa a szervezeti kultúra helyreállítása. Ez – kivált egy hosszú ideje fennálló szervezet esetében – a régi értékek megtartása mellett azok új utakon, formákban való képviselésének kialakítását is jelentheti. Ennek összefüggésében „ki kell alakítani a szervezet új sztoriját, amire újjáépítjük a kultúrát”. Ezen felül pedig nagyon fontos, hogy a szervezeti kultúra helyreállítása belső kommunikációval, tisztázással, megerősítéssel kezdődik, s csak ezt követi a külső kommunikáció.

4) Felépülés: hosszú, legalább három éves folyamat, melynek során a cél a helyreállított arculat hosszú távú stabilizálása. Ebben fontos az, hogy a szervezettel kapcsolatos „jó híreknek minél nagyobb nyilvánosságot kell biztosítani”. A folyamatban szimbolikus aktusok is segíthetik az új értékek hatékony kommunikálását, és minél nagyobb általában véve is a szervezet működésében a szimbolikus aktusokon keresztül történő kommunikáció, a rituális kommunikáció jelentősége, annál nagyobb ezek súlya a felépülésben.

9 Ezek összefoglalását RADETSKY András: *Arculatelmélet és reputációmenedzsment. Egyetemi jegyzet*, Budapest, PPKÉ BTK, 2022, 109–111. alapján közlöm, az alábbi idézetek további forrásmegjelölés nélkül innen származnak.

Meglátásom szerint nem szükséges túlságosan hosszan érvelni amelle, hogy egy vállalati vagy szervezeti arculat helyreállításának fent bemutatott lépései egyáltalán nem állnak távol attól, amit az egyházban a Szentírás alapján a helyreállítás, megújulás lépéseiként ismerünk. A bűnismeret, bűnbánat, bűnvallás és felelősségvállalás Isten és a közösség előtt ennek megkerülhetetlen kiindulópontja, ahogy egyénileg és közösségileg is megkerülhetetlen a „hol rontottam el” kérdés feltétele és a válasz keresése során a működésmódjaink újraértékelése. Ennek összefüggésében beszélhetünk az élet újjáépítéséről, ami visszatérés, megtérés ahhoz, akitől a bűn elszakított, a felépülés hosszú folyamata pedig a kezek megtisztításán és útjaink megjobbításán keresztül, vagyis a megtéréshez illő és méltó cselekedetek látható cselekvésén át vezet.

Témánk szempontjából éppen ezért nem mellékes az „*Ez is református*” kampány folytatása sem. A fenti interjú végén hangzik el két fontos kérdés: „Mondhatjuk, hogy a kampány válaszureakció az elmúlt esztendő megrázkódtatásaira?” A riporter nehezen félreérthető módon utal a „kegyelmi ügyre”, ám a kérdésre egyértelmű választ nem kapunk, helyette arról esik szó, hogy a gyalázkodások között az interjúalany számára a „drága életű” lelkészek és református hívők emléke adott erőt, és a kampány is erre épít: „Feladatunk van, szolgálattevőink nem csak a közösségünk, de egész magyar nemzetünk számára példamutatók lehetnek, akiből erőt meríthetünk. Őket ismertetjük meg 2025-ben.” Mindez nem gyógyítja a bizalmi sebeket – hangzik a folytatásban a válasz a következő kérdésre –, mert azokat „a közösségeink, a szolgálataink orvosolják majd a különböző élethelyzetekben, de ez hosszú folyamat. Amikor valakinek a rokona református kórházban gyógyul fel, ahol szeretettel, gondossággal bánnak vele, vagy amikor egy kilátástalan helyzetben felveszi a telefont a lelkigondozónk, akkor az egyházunk szolgálatán keresztül megtapasztalják Isten szeretetét.” Az egész interjúra jellemző a nyílt kommunikáció hiánya, így egyértelmű válaszokat itt sem kapunk a feltett kérdésekre, viszont a „kánaáni dialektus”, vagyis a kegyességgyakorlás tradicionális nyelvi fordulata, a bibliai hivatkozások és a teologizáló tárgyalásmód¹⁰ sűrűn átszövik a szöveget.

Amennyiben megvizsgáljuk, hogy a „kegyelmi ügy” kezelésében és az ügy nyomán beállt arculatvesztés kríziskommunikációjában hogyan járt el a Magyarországi Református Egyház, és az „*Ez is református*” kampányt is ennek kontextusában, az ügy diskurzusának részeként értelmezzük, azt látjuk, hogy az egyházi kommunikációs stratégia több ponton szinte tankönyvi példának tekinthető. Vannak azonban fontos hiányok is. A védelem fázisában inkább a felelősség hárításával találkozunk, melynek során a személyes vezetői felelősség vállalására szolgáló nyilatkozatot úgy uralta a helyzetet szakralizáló rituális formák használata, hogy az egyben el is fedte a tényleges felelős-

10 Teologizáló tárgyalásmódon egy olyan beszéd- és érvelésmódot értek, mely egyfajta metanyelvként használ teológiai vagy vallási-kegyességi fogalmakat a társadalmi jelenségek leírására vagy értelmezésére, de inkább csak utalásként, anélkül, hogy e fogalmak tényleges teológiai jelentését mélységében és saját összefüggéseikben alkalmazná. A beszélő a hallgatóiban így aktivizál egy sajátos, közösen birtokoltnak vélt világértelmezési keretrendszert, magával szemben a hozzáértés vagy legalábbis bennfentesség érzetét kelti fel, és spirituális tekintélyt szerez, miközben az utalások mögött a mondanójának tényleges jelentése rejtve marad. A teologizálás így a manipuláció egy sajátos esete.

ségvállalás hiányát.¹¹ Az elemzés és újjáépítés fázisában a szervezeti kultúra értékelése és helyreállítása a kívánatos logikának épp a fordítottja szerint indult el. Az „*Ez is református*” kampány valóban a régi, illetve meglévő értékek valamelyest új formában és utakon történő kommunikációjára igyekezett, s határozottan tetten érhető benne a szervezet új sztorijának kialakítására irányuló igyekezet is. Mindez azonban nem a belső kommunikációval indult, nem a helyzet tisztázása és a közösség belső megerősítése volt az alap, melyre felépülhetett volna egy meggyőző és hiteles kifelé irányuló kommunikáció, hanem a kampány az egyház arculatának külső renoválására indult, a jó hírek számára biztosított nagy nyilvánossággal.

A nyelvi megújulás tehát nem csak írói szempont – teológiai szempont is. Mert ez a „nemkampánykampány” azon túl, hogy egy „kommunikációs harakiri”, felfedi az egyházban uralkodó szemiotikai zűrzavart. Amikor pedig nemigen tudjuk már, hogy mi a nem és mi az igen, akkor meg kell állni, meg kell újulni lélekben és elmében (*metanoia*), és hátat kell fordítani az ide vezető úton (*tesuvá*), hogy az igenünk igen, a nemünk nem legyen.

De miért a nyelv – kérdezhetné valaki –, s mi ez a bölcsészkedő megközelítés, amikor – kérdezték is sokan e konferencia előtt – a cselekvés ideje lenne?

Meglátásom szerint a megtérés megértés, a két aspektusa pedig – melyeket a *metanoia* és a *tesuvá* szavak jeleznek – nem választható szét egymástól, ugyanúgy, ahogy nem választható szét a *logos*ban vagy *dábar*ban sem a szó és a tett. Ez, azt hiszem, nem túl progresszív gondolat. A cselekvéseink a nyelvben zajlanak. A nyelven keresztül gondoljuk el azokat. A nyelven keresztül ragadjuk meg mindazt, ami körülöttünk és bennünk zajlik – a kettő elválaszthatatlanságát jelzi, hogy erről viszont cselekvések képeivel beszélünk –, s a nyelven keresztül adunk ezeknek értelmet. A nyelven keresztül konstruáljuk meg a valóságunkat, s a nyelven keresztül osztjuk meg ezt másokkal, létrehozva e megosztásokkal közösségeinket. Végül pedig a nyelven keresztül építjük fel ezekből a jelentésekből, s a nyelven keresztül bonthatjuk is le azokat a struktúrákat, melyek fogva tartanak bennünket.

Mindez természetesen nem újdonság, a református egyház történetéből több olyan példát is lehetne hozni, melyben a nyelv, akár a teológia nyelvének változtatása a valóságról alkotott elgondolások és az egyház társadalmi jelenléte változásainak nem csupán jelzője, de egyben médiuma is volt. Most ezek közül a közelmúlt – még fel nem dolgozott – történelméből hozok párat.

1945 után a hatalmat fokozatosan megszerző kommunista párt felszámolta a civil szervezeteket, egyesületeket. Az egyesületek megszüntetésének első hulláma 1946-ban még alig érintette a református egyházi szervezeteket, ezekre 1949. október elején került sor, a felszámolás tényleges folyamata pedig 1950-ben ment végbe. Az egyik legfontosabb egyházi egyesület a Bethánia Egylet volt, mely a két világháború közötti, illetve az

11 Ezt viszont a kommunikáció rituális elmélete felől is érdemes lenne elemezni, hiszen a rítus egyik fontos funkciója a társadalmi-közösségi konszenzus kialakítása és felmutatása, ugyanakkor az elmélet szerint a rítus alkalmas arra is, hogy inkább elfedje a konszenzus hiányát. Bővebben ANDOR Mónika: *A kommunikáció rituális elmélete*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2017.

1945 után kibontakozó ébredési mozgalom egyik meghatározó szervezeteként szolgált a protestáns egyházakban. A szervezet 1950. január 19-én tartotta meg rendkívüli közgyűlését, ahol az egyházvezetés kényszerének engedve – több más egyesülethez hasonlóan – önmaga feloszlátását mondta ki. A szervezet helyi közösségeinek – ahogyan azt az 1950 decemberében megjelent, Bereczky Albertnek tulajdonított *Testvéri izen*etben is olvashatjuk – minden önállóságukat feladva be kellett épülni a gyülekezetekbe, s ezt az új egyházvezetés számon is kérte a lelkészekről.¹²

A Bethánia-ellenes hangulatot jól jellemzi Győry Elemér dunántúli püspök egy 1953-as előadásának részlete: „...a tárgyalás alatt lévő kérdés igen időszerű, mert bár a »közösségek« 1949-ben feloszlottak ugyan, mégis valamilyen formában tovább működnek; ha nem nyíltan, az a veszélyt még nagyobbá teszi. Éppen úgy vagyunk a szektás, szeparatista és ébredési mozgalmakkal, mint azokkal a betegségekkel, melyek a szervezetben lappanganak, hosszú időn át nem fájnak és tudomást sem veszünk arról, hogy a betegség fenn áll, de akkor midőn kiobbannak és fájnak, már késő és csak azt a szomorú megállapítást halljuk: gyógyíthatatlan, itt már segíteni nem lehet. Arról is meg vagyunk győződve, hogy nem gyógyíthatatlan és nem halálos betegséggel állunk szemben. Reméljük és hisszük, hogy abban a pillanatban megszűnik a baj, amikor megszűnik az ok, mely előidézte.”¹³

Az önkéntesség kényszerítésének tényére nem csak azért fontos figyelni, mert ezzel a diktatúrát kiszolgáló egyházvezetés módszerei a kommunista rendszer módszereihez váltak hasonlóvá. A „mezőgazdaság szocialista átszervezése”, vagyis a téeszek szervezése során az erőszakkal kikényszerített belépések esetében a belépési nyilatkozatok „önkéntes” aláírása ugyanúgy tabusította, kimondhatatlanná tette az erőszak alkalmazását az egyén, mint az önkéntes feloszlást kimondó egyesületi határozat a közösség esetében. Az önkéntesség hangsúlyozása itt azonban azért is fontos, mert így az egyesületek feloszlata egy olyan belátási, érési folyamat eredményeként volt tálalható az egyházi sajtóban, melyben nem emberi erő vagy hatalom, hanem a Szentlélek munkája érhető tetten, s amely így illeszkedett az aktuális egyházvezetés diktatúrával szembeni magatartásának legitimációjára a Bereczky által kidolgozott „*keskeny út teológiája*”-ban.¹⁴

A Bethánia azonban erősnek bizonyult, s ezért az egyházi hatalom nyelvi eszközöket is bevetett a megsemmisítésére. Ennek keretében zajlott le az '50-es évek elején az egyházi sajtóban a bethánizmus fogalmának felépítése.¹⁵ A folyamat végére a Bethánia az egyházi közbeszédben az ébredés zászlóvivőjéből az ébredés (köz)ellenességévé vált, miközben a Bereczky-féle keskeny út teológiájával összhangban átalakult az ébredés fogalma is: az Isten igazságának a bűnbánatban való felismeréséből és az ebből fakadó

12 Testvéri izen, *Református Egyház*, II. évfolyam, 24. szám, 1950. december 15., 3–6.

13 Győry Elemér: Az egyház missziói munkájának teológiai és egyházkormányzati szempontból való megvizsgálása, *Református Egyház*, V. évfolyam, 7. szám, 1953. április 1., 9–13, 9.

14 Lásd BERECKY Albert: *A keskeny út. Igézhirdetések, előadások, cikkek*, Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1953.

15 A forrásként említhető szövegekből kettő: N.N.: A bethánizmus – közösségellenesség, *Az Út*, VI. évfolyam, 20. szám, 1953. május 17., 2.; Győry: i. m., 9.

megtérésben megnyilvánuló Istenhez fordulásból az állam egyház feletti hatalmának és az azt legitimáló egyházvezetés tanításának elfogadásává vált. Történt mindez úgy, hogy a szavak nem változtak, de a jelentések igen. Jól érzékelteti ezt Bereczky egyik kedvenc, sokszor elmondott története, mely szerint egy munkásgyülekezetben járva egyik régi konfirmandusa így fordult hozzá: „tudom, hogy nagytiszteletű úr örülni fog velem, hogy én egészen megtértem Jézus Krisztushoz, és sztahanovista lettem”.¹⁶ Ezt a váltást igehirdetésében Bereczky az „idők jeleként” értelmezi, ami szoros kapcsolatban áll nála a korszak egyházi közbeszédének egyik legfontosabb fogalmával, az időszerűséggel. Az időszerű prédikáció, az Ige időszerű megértése ugyanis az idők ilyen jeleire válaszol.

A *Keskeny út teológiájában* Bereczky kifejti, hogy a bűnbánat egyetlen lehetséges módja az, ha a hívő ember „ráhajol az őt verő isteni kézre”,¹⁷ elfogadja az ostort, vagyis az ateista hatalmat, és nem ellenkezve vele felismeri, hogy ezzel akarja őt Isten valami jobb útra vezetni. Victor János megfogalmazásában ez volt a „kívülről befelé munkálkodó kegyelem” tanítása,¹⁸ mely szerint az egyház a Horthy-rendszerben elkövetett bűnei miatt elveszítette próféta küldetését, ezért immár nem ő mondja meg a világnak, hogy mi Isten akarata, hanem Isten a világon, a politikai rendszeren keresztül közli egyházával az ő akarát (ami nem más, mint az új, szocialista világrend építése). A bethánista fogalma eközben összekapcsolódott olyan fogalmakkal, melyek a korszak politikai nyelvének, kivált az ellenségek generálásának területén, kulcsfogalmak lettek. Az egyik ilyen, szorosan együtt járó fogalompár a fentebbi idézetben már szerepelt „szektás”, illetve „szeparatista”. Mindkettőt az „elkülönülő”, „különutas”, „magát a közösség vagy társadalom többségétől elszakító” értelmében használták. Mindkét jelzőt alkalmazták már korábban is az egyházon belül a „felébredt” hívőket külön közösségekbe tömörítő Bethániára, de itt a szó politikai áthallásokkal is bírt, és a Párt egyetlen járható útjáról vagy éppen a közös gazdaságtól magát elszakító emberre utalt. A másik fogalom a reakciós. Ez is gyakran megjelenik az egyházi sajtóban, azzal, hogy ami a Párt terminológiájában a reakciós, az az egyházban a bethánista. Ez utóbbi fogalom pedig végül már nemcsak a Bethánia egykori tagjait jelölte, de a „kulák” fogalmához hasonlóan gyűjtőfogalmává és stigmájává vált a belső ellenségnek, az ideológiai ellenfélnek.

Ismerős? Mutatis mutandis aktualizálható a séma, és a „bethánista” behelyettesíthető olyan fogalmakkal, mint a „liberális”, a „progresszív”, vagy ezek ellentéte a másik lövészárokból, mint „konzervatív” és „fundamentalista”.

Mondhatnánk, hogy mindez a tőlünk biztonságos távolságra lévő múlt. Ráadásul az a múlt, az az ateista rendszer, azok az „árulók”, akikkel szemben szeretjük s újabban hivatalosan törekszünk is magunkat, az egyházat áldozatként definiálni. Mondhatnánk azt is, hogy fiatalok vagyunk, ez nem a mi világunk.

16 BERECKY ALBERT: *Ajtónyitás. Bereczky Albert gyülekezeti igehirdetése*, Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1951, 70.

17 A fordulat Bereczky műveiben több helyen is szerepel, lásd BERECKY ALBERT: *Két ítélet között*, I–II. kötet, Budapest, Evangéliumi Megújulás Munkaközössége, 1947.; vagy a fentebb már hivatkozott BERECKY: *A keskeny út*.

18 VICTOR JÁNOS: A „kívülről befelé” is munkálkodó kegyelem, *Református Egyház*, IV. évfolyam, 4. szám, 1952. február 15., 1–3.

Mondhatnánk, de nem lenne igazunk. Ezzel a teológiai konstrukcióval ugyanis néhány kevés kísérletől eltekintve¹⁹ nem vetettünk számot, s ezek a kísérletek bár fontosak, de nem voltak elégségesek eddig ahhoz, hogy az egyházban a hallgatás falát áttörjék. Példaként vegyük a téesz melletti lelkipásztori agitáció egy esetét. A *Református Egyház* egy 1955-ös cikke idézi például Tóth Albert tiszalúci lelkipásztor beszámolóját, akinek a témával kapcsolatos igehirdetési gyakorlatában „három ige tanítása lett döntővé a hívek számára: Róm. 13:1,²⁰ Gal. 6:2,²¹ Márk 12:17.²² Bizonyoságot tett arról, hogy ő ezeket az igéket éli, s arra hívta fel a híveket, hogy ők is éljék. Amikor arról volt szó, hogy egy tekintélyes középapparasztot meggyőzzön, a sáfárságról szólt neki, hogy semmi se az övé, hanem minden Istené, Aki azt akarja, hogy azzal a lehető legjobb sáfárkodjék s a legjobb sáfárkodás erkölcsi szempontból az az út, amelyen már oly sokan járnak, amelyen ha itt-ott van is még rög, de általában megelégedettek az emberek. Az illető belépett a szövetkezetbe, ahová sokan követték, s egy év múlva boldog tanúbizonyoságot tett s áldotta az Urat, s lelkipásztorát, hogy megtanította őt. A község legjobb dolgozója pedig, aki átélve teljesen az ige tanításait, találkozott egy zúgolódó atyafival, aki terhekről, nyomorúságokról beszélt neki, s ő ezt válaszolta: »Neked teher, nyomorúság ez az élet, de nekem kegyelem, mert megtanultam másokért dolgozni, másokat szeretni, másokért imádkozni. Ha nem úgy történt volna, ahogyan történt, úgy bizonyosan mint önző, magamnak élő lélek elvesztem volna. Kövesd példámat.«²³

A szöveg számos kérdést vet fel, hiszen egyrészt nem tudjuk, hogy Tóth Albert ezt tényleg így gondolta és mondta, vagy ez a narratíva az egyházmegyének szánt jelentés számára készült jól hangzó fikció, másrészt pedig azt sem tudjuk, hogy az egyházmegyéhez befutó, majd a zsinatra több kézen át érkező beszámolókat szemlélő cikkíró itt olvasható szövege milyen viszonyban van Tóth Albert eredeti beszámolójával. Azt viszont tudjuk, hogy a cikk az egyház hivatalos lapjában jelent meg, s hogy célja szert legitimációt és mintát adott a hasonló igehirdetéseknél, és azt is tudjuk, hogy sok efféle applikáció valóban elhangzott személyes beszélgetésekben és „igehirdetéseknél”.

19 A számvetéshez lásd FAZAKAS Sándor: *Vétkezünk... Egyház a történelmi és társadalmi bűnösszefüggések rendszerében*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2017.; FÜSTI-MOLNÁR Szilveszter: *Ecclesia sine macula et ruga: Donatist Factors among the Ecclesiological Challenges for the Reformed Church of Hungary especially after 1989/90*, Sárospatak, Sárospataki Református Teológiai Akadémia, 2008.; BOGÁRDI SZABÓ István: *Egyházvezetés és teológia a magyarországi Református egyházban 1948 és 1989 között*, Debrecen, Ethnika, 1995.; NAGY Károly Zsolt: „Amit az evangélium ígér, azt váltsa valóra a demokrácia.” A társadalmi változások teológiai reflexiói és a belső nyilvánosság nyelvének átalakulása a Magyarországi Református Egyházban 1945 és 1948 között, in HORVÁTH Gergely Krisztián (szerk.): *Vakvágány: A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években*, 2. kötet, Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága – MTA BTK, 2019, 279–352.

20 „Mindenki engedelmeskedjék a felettes hatalmaknak, mert nincs hatalom másról, csak Istentől, a meglévő felsőbbégeket Isten rendelte.”

21 „Egymás terhet hordozzátok, és úgy töltsétek be Krisztus törvényét.”

22 „Jézus ekkor azt mondta nekik: Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és az Istennek, ami az Istené! És igen elálmélkodtak rajta.”

23 BOTTYÁN János: A pásztori beszélgetések egy aktuális problémájáról, *Református Egyház*, VII. évfolyam, 20. szám, 1955. október 16., 449–452, 450.

A múlt történéseinek, folyamatainak tisztázatlanságán túl itt is találkozhatunk ismerős, de sajátos jelentést hordozó kifejezésekkel. Ilyen például a „tanúbizonyosság” vagy a „kegyelem”. Legalább ennyire fontos azonban az a sajátos hermeneutika is – nevezzük ezt Bereczky nyomán az „időszerűség prófétai hermeneutikájának” –, amely a szövegben tetten érhető bibliaértelmezést irányítja. Olyan hermeneutika ez, mely nem a mában, hanem a mából akarja megérteni az Írást, s mindezt a megkérdőjelezhetetlenségként értelmezett prófétai felhatalmazottság pozíciójából teszi. Ennek a hermeneutikai pozíciónak a hátterét Bereczky Albert 1947-es *Időszerű prófécia*k című írása világítja meg talán a legjobban. Bereczky szerint Istennek minden próféciaja mindig időszerű, ezért nincsenek elavult, de vannak beteljesedett próféciai, melyek között a legnagyobb és gyakorlatilag egyetlen a Messiásra vonatkozó ígérete. Ennek beteljesülése pedig új ígértet hordozott: azt, hogy ő újra eljön ítélni eleveneket és holtakat. Isten azonban olyan különös módon szeret minket, hogy „nem gyűjti össze haragját az utolsó napra, hogy akkor minden elpusztuljon annak az akkor egyszerre érvényesülő igazságnak a tüzeiben, hanem úgy szeret minket, hogy időközben is megmutatja igazságát, érvényre juttatja haragját; amit visszatart, azt néha ránk zúdítja, mert másképp nem boldogul velünk”.²⁴ Mindezt nem nekünk kell kitalálni, mert mi olyan vakok vagyunk, hogy a tényekből sem tudunk helyes következtetéseket levonni, „ezért Isten magyarázatot, látást, pontosabban látókat adott. Mert a prófétákat így nevezte a Szentírás: nézők, látók.” Isten ma is ad látókat, a régi és a mai próféták között viszont az az alapvető különbség, hogy a maiak számára Isten az ő Igéjében jelenti ki magát, a látók feladata pedig az, hogy megmondják, hogy ebből az Igéből mi az, ami nekünk, itt és most szól. Ezt pedig mindig maga Isten dönti el, és a látók, vagyis az Ige magyarázóinak prófétai felhatalmazása – tehát annak eldöntése, hogy a Bibliából éppen most éppen mi Isten szava – szintén tőle származik. Bereczky ezen a ponton felidézi a Nyíregyházi Szabad Tanács egy jellegzetes momentumát, amikor valaki – feltehetően az egyházi többség oldaláról – számonkérte őt azzal, hogy ki adott nekik felhatalmazást arra, hogy ezeket merjék mondani? „És volt bátorságunk – folytatja Bereczky – egy szóval felállni rá: az Isten. Ő adott felhatalmazást. Tessék esetleg azt gondolni, hogy ez a legpimaszabb arrogancia, hogy ez határtalan gőg. Isten be fogja bizonyítani. A prófétai látást mindig Isten igazolja.” Arra pedig, hogy az isteni igazolásban honnan lehetünk biztosak, Bereczky az üdvbizonyosság érzését hozza fel példának: honnan tudjuk, hogy üdvösségünk van? Onnan, hogy a Szentlélek meggyőz erről bennünket, és ugyanígy győz meg a Szentlélek Bereczky szerint a prófétai látás hitelességéről is. Ebből a pozícióból teszi fel tehát a kérdést: „mi az Isten időszerű próféciaja? »Haragnak napja az a nap, szorongatásnak és nyomorúságnak napja; pusztításnak és pusztulásnak napja; sötétségnek és homálynak napja; felhőnek és borulatnak napja.« Ez az Isten időszerű próféciaja ma. Hogy egyszerűen egy mondatban mondjam meg: Istennek az az időszerű, központi, talán egyetlen üzenete hozzánk, hogy *h a r a g s z i k r á n k*.”²⁵ „Nem ez az időszerű üzenete Istennek?”

24 BERECKY Albert: Időszerű prófécia, in Uő.: *Két ítélet között*, 2. kötet, 314–320. A további idézetek is innen származnak.

25 Kiemelések itt és a következőkben az eredeti szerint!

– teszi fel a következő kérdést, majd a prófécia isteni legitimációjáról az előbbieken mondottakhoz igazodva így folytatja: „Hát tessék akkor Istennel perelni. Itt van az országunk romokban, itt van a rettenetes szegénység, az egész világ megvetése rajtunk, a népek utolsója vagyunk. Hát mi kell még nekünk, hogy egyszer már arra is rá gondoljunk, hogy mindezek mögött az Isten haragja van, hogy időszerű üzenete valóban az Istennek az, hogy ő haragszik, hogy nem tetszünk neki így ahogy vagyunk és nincsen megelégedve azzal, amit csinálunk és azzal, ahogy csináljuk.” Bereczky tulajdonképpen teljes egzisztenciával beleáll ebbe a látói-prófétai szerepbe, amit nagyon jól illusztrál az, ahogyan prófétai látásának kritikusaival szól: „Én nem vagyok az Isten védőügyvédje, én a tanúja vagyok. Ez az Úr Isten szava. Akinek nem tetszik, menjen, veszekedjen vele, nekem hagyjon békét. Miért törte össze ezt az országot? Miért vannak távol a foglyaink... vitatkozzon az Úr Istennel, akinek nem tetszik a prófécia.”

Ennek a hermeneutikai alapelvnek a – mondjuk ismét így – homiletikai alkalmazását szintén Bereczky alapján mutatom be. Az *igehirdetés időszerűsége* címmel a Dunamelléki Egyházkerület lelkésztovábbképzőjén tartott két előadást 1951-ben, melyek gyorsírással lejegyzetelt, szerkesztett változata a *Református Egyházban* látott napvilágot a lelkészi kar épülésére. Ahogyan a cím is mutatja, Bereczky itt ismét az időszerűség problémájával foglalkozik, kiindulási pontja pedig szintén az Isten haragja és ítélete, azonban árnyaltabban, a homiletikai szempontokat is figyelembe véve fogalmaz: „egész teológiai meggyőződésemet összefoglalhatom egy mondatban: itt Isten igazságos, irgalmas ítélete van folyamatban, amit az Ő népének bűnbánatában és hálaadásban kell elfogadni, vagyis, ami benne az Ő igazságos haragja: azt bűnbánatában, ami benne az Ő kegyelme, visszatartóztatott ítélete és irgalmassága, azt hálaadásban.”²⁶ A szöveg alaptézise az, hogy Isten üdvösségre akar eljuttatni bennünket Jézus Krisztus halála és feltámadása által. Ez az üdvösség azonban nemcsak a halál utáni, hanem a teljes életre vonatkozik, vagyis a földi lét is benne van. Azért nem találjuk a helyünket – akár individuálisan, akár közösségként – a kortárs társadalomban, „mert nem értettük meg, hogy az üdvösség a teljes élet Jézus Krisztusban való megoldása, és a megtérés az egész ember megtérése”. Bereczky itt is megfogalmazza az ébredési mozgalmakkal – sőt, az egész megelőző keresztyén evangélizációval és igehirdetéssel – szembeni alapvető kritikáját, mely szerint eddig ez azért volt erőtlenségre, mert csak az egyes emberre, annak üdvösségére és megszentelődésére koncentrált, és figyelmen kívül hagyta az emberi együttélés, a társadalom alapvető problémáit. A megszentelődés összefüggésében Jézus szavait idézi föl: „én ő érettük odaszentelem magam”,²⁷ és ebből vonja le azt a következtetést, hogy a megszentelődés nem az én, vagyis az individuális hívő megszentelődéséért, az ő üdvösségének javára történik, hanem az egymásért való szeretet vonalán érvényesül

26 BERECKZY ALBERT: Az igehirdetés időszerűsége, *Református Egyház*, III. évfolyam, 17. szám, 1951. szeptember 1., 9–13, 11.

27 Bereczky itt a Jn 17,19-et idézi: „én őértük odaszentelem magamat, hogy ők is megszentelődjenek az igazsággal”, azonban egyrészt – mint sok esetben, úgy itt is – hivatkozás nélkül, másrészt csak a vers első felét idézi, azt is a kontextusából kiragadva, ami érthető, hiszen a kontextuális értelmezése nem támasztaná alá Bereczky „prófétai” értelmezését. Dőlt betűs kiemelés itt is az eredetiben.

elsősorban, tehát az egyén megszentelődése a másokért, a többiekért, a közösségért történik. Azt persze nem vonja kétségbe, hogy a parázناسágtól, a hazugságtól és a hasonló bűnöktől való megtérésnek a napi sorozatai hozzátartoznak a megszentelődéshez, de a hangsúly nem ezeken van, mindez csak afféle „kísérőzene”. „Rossz megszentelődési módszer, ha valaki mindennap gyomlálja a gyomot, mert száz nő a helyébe. A másokért odaszentelt szolgálatban és szeretetben kitágult élet, nem az összezárkózó és egocentrikus, hanem amelyik mind nagyobb és több terhet tud viselni és mindig nagyobb és több felelősséget tud hordozni: ez a megszentelődés útja.”

Ezzel párhuzamos a szöveg másik tézise: Jézus uralma nem csupán az egyes emberre és az egyházra, a hívőkre érvényes, hanem a közösségre és a világra is, melyet halálával meggyőzött. Az igehirdetés időszerű feladata pedig ennek az uralomnak a meghirdetése. Ez pedig a gyakorlatban azt jelenti, hogy az igehirdetésnek az eddig önmagával foglalkozó és individuális hitéletet élő egyház megszentelődését a társadalom, a közösség felé kell fordítania, felvetve az emberi életközösség problémáit.

A hogyan és mit kérdéseiben az alap ismét a prófétai látás elfogadása lesz, hiszen ha nem fogadjuk el, hogy Isten ítélete alatt vagyunk, akkor legyőz bennünket az a református sajátosság, mely az egyik igével mindig a másik igét állítja szembe, és így hatástalanítja egyiket a másikkal. Ez – vagyis a Bibliára hivatkozó érvelések Bibliára hivatkozó kritikájának az egyházban általános gyakorlata, melyben kezdetben neki is része volt – Bereczky szerint a Jézust a pusztában megkísértő Sátán módszere. Ha azonban komolyan vesszük a prófétai látást, akkor az igehirdetés alapvető kérdése immár a válasz keresése arra, hogy miért haragszik ránk Isten. Bereczky szerint a keresztyén ember adós, hiszen az üdvösséggel mindent megkapott Istentől, amire szüksége lehet, ezért viszont hálával tartozik. Istennek nem tud fizetni, de Isten az embertársainkat adta mellénk, akik felé hálából tudunk szolgálni. Az egyház azonban elfelejtette a háládatos szolgálat kötelezettségét, ezért van ítélet alatt, és ezért fontos most, hogy az ítéletben hálásak tudjunk lenni, és felfedezzük, hogy az igazi megszentelődés a társadalom felé fordít bennünket, mert ebben tudjuk megtalálni Isten eredeti célját az egyházzal, vagyis azt, hogy az egyházban és az egyház által az emberi együttélés kérdése megoldódjék.

Bereczky szövegében jól tetten érhető a teologizáló gondolkodás, hiszen argumentációjának elemeivel többségében akár egyet is érthetünk, ugyanakkor egyértelmű, hogy az érvelés egésze fals. Makkai Sándor egy 1951-es, a lelkipásztor állandó és időszerű feladatait elemző cikke sokkal konkrétabban fogalmaz. Miután felhívja a lelkipásztor figyelmét arra, hogy állandó kötelezettsége az, hogy minden szolgálatát „a törvényes jórend állandóan megszabott kereteiben és módjai szerint kell elvégeznie”, cikkét a következő gondolattal zárja: „ami állandó és változatlan az egyházi szolgálatban, azt Isten éppen azért rendelte, hogy szolgálatunk itt és most időszerű lehessen. Az igehirdetői tisztség, melyre a bűnbocsánat és a megbékéltetés evangéliuma bízott, nem általánosságban, az űrben lebegő evangéliumot hirdet, hanem a ma emberének, a mai világban, a mi országunkban és társadalmunkban, az adott esetekben ad felszabadító erőt a bűn ellen való harcra és a diakoniára, elsősorban a gyülekezetekben, de aztán a gyülekezeten át és azzal együtt a társadalom, az ország szolgálatára. Ma a bűn

időszerűsége úgy jelenik meg az egyes ember, a gyülekezet, az ország és a világ életében, mint a béke és ezzel a munka ellensége. A bűnbocsánat evangéliuma ezért a béke és a munka megvédésére és biztosítására szabadít fel s keresztyén életünket oda állítja annak bizonyoságtévő, áldozatos szolgálatába.”²⁸

Bereczky és Makkai gondolatmenetét Péter János ültette át a hétköznapi gyakorlat kérdéseire. *Az örök ige mai nyelven* címmel egy 1950-es alcsúti lelkészkonferencián az időszerű igehirdetésről tartott, szinte programadó beszédében a következő tételből indul ki: „Állítsuk fel, világosítsuk meg és határoljuk el ennek a témának az alaptételét: az örök Ige minden igazi megnyilatkozása időszerű, tehát csak időszerű beszédben van jelen az örök Ige. Más szóval kifejezve: az örök Ige mindig mai nyelven szól, vagy még másként: az igehirdetés akkor igehirdetés, ha mai. Mózes nem azt a beszédet mondta el a gyülekezet előtt az aranyborjú jelenet után, amellyel a Jordán partján búcsúzáskor fordult a gyülekezethez. [...] Az örök Ige minden igazi megnyilatkozása annyira időszerű beszéd, hogy a legigészerűbb prédikáció voltaképpen csak egyszer mondható el, annyira meghatározott személyhez, meghatározott helyzethez, meghatározott személyek meghatározott helyzetéhez szól.”²⁹ Ez pedig nemcsak azt jelenti, hogy az igehirdetésben alkalmazom az ige történetileg megértett üzenetét a gyülekezet mai viszonyaira vagy problémáira, és nem a mai értelemben vett kontextualitást kell rajta érteni, hanem azt, hogy az igehirdető és az Ige hallgatói alávetik-e magukat az örök Ige aktuális kritikai szavának. Ez az alávetés pedig az igehirdető és a gyülekezet gondolkodásában és magatartásában mutatkozik meg. Péter itt csatlakozik Bereczky gondolatmenetéhez, és az alávetettség jeleként értékeli a prófétai ítélethirdetés igehirdetői-igehallgatói helyzetének elfogadását. Ahhoz, hogy az igehirdető és a gyülekezet meg tudja állapítani, hogy vajon tökéletesen alávetette-e magát ennek a prófétai látásnak, Péter néhány kérdést tesz fel, melyek egyben a háború előtti igehirdetői és evangélizációs gyakorlat kritikáját is jelentik. Ezek közt az egyik legfontosabb kérdések a következők: „az a kérdés, hogy nem voltunk-e akadályai az örök Ige teljes aktualizálódásának, vagyis olyan szabadon nyilatkozott-e meg igehirdetésünkben, hogy időszerűsége való igénye érvényesült. [...] Rendezte-e igehirdetésünk gyülekezeteink viszonyát a jövőhöz? [...] Segítette-e igehirdetésünk a gyülekezetet a miliőváltás során az eligazodásban?” A „miliőváltás” és a „jövő” fogalmai természetesen a kommunista hatalomváltásra utalnak, azt pedig, hogy mit jelent az „eligazodás”,³⁰ Péter egy másik előadásában konkrétan megfogalmazza: „Az az igehirdető tudja a régít visszasóvárgók felé türelmesen, szeretettel és nevelve, a szocializmus építésében résztvevők felé pedig bátorítóan és erősítően kimondani az

28 MAKKAI Sándor: Szolgálatunk állandósága, *Református Egyház*, III. évfolyam, 1. szám, 1951. január 1., 16–17.

29 PÉTER János: Az örök ige mai nyelven, *Református Egyház*, II. évfolyam, 15. szám, 1950. augusztus 1., 3–7, 3–4.

30 Az „eligazodás” szintén a korszak egyik kulcsfogalma. Györy Elemér egy előadásában így fogalmaz: „...olyan a lelkipásztor, mint a híd. Az egyik oldalon van az ige, másikon a gyülekezet. Isten arra a szolgálatra hívta el, hogy másoknak közvetítse az élő és életető igét, vagy mint újabban szoktuk mondani: a igazító és eligazító ige rajta keresztül jusson a gyülekezethez, hogy ez abból isten akaratát megértse, hitben elfogadja, és engedelmesen meg cselekedje.” GYÖRY: i. m., 12.

egyház időszerű szavát, aki saját magában valóban felszámolta a múltat, és őszintén oda tudott állni a szocializmushoz jelentkező új és jó pártjára. Az ilyen igehirdető szava előtt nagy távlat nyílik, és ez az igehirdető az, aki nem válik feleslegessé és haszontalan szolgává a történelem mostani szakaszán.”³¹

Ebből a perspektívából érthető igazán a tiszalúci példa, és ebből a perspektívából érthető igazán az is, hogy a példa csak tünet, és nem a probléma maga. A probléma mélyebben van, az igehirdetés tisztaságának feladásában, mely mögé egy legitimációs kvázihermeneutika és kvázihomiletika épült. Ma már nincsenek téesz-prédikációk, de ahogy a fenti idézetekben az időszerűség fogalmának használata során annak különböző értelmezési lehetőségeit egyszerre és egymással kijátszva használják a szerzők, úgy köszön vissza ez a stratégia a kegyelem teológiai és jogi értelmezésének összekeverésében és egymással szembeni kijátszásában. A múlt tehát nem vagy nem csak a társadalmi és egyházi struktúrákban él velünk, hanem a hermeneutikánkban és a homiletikánkban is. A teologizáló nyelvhasználat és a rituális kommunikációs formák pedig mindezt – az egyetértés látszatát keltve – elfedik.

A téesz-prédikációk kérdése csak egy a sok közül, a számvetés elmaradásának dolgában tovább is léphetünk: hol vagyunk még attól, hogy egyházunk szembeforduljon mindazzal, amit a zsidóság ellen elkövetett – s ezt a kérdést nem oltja ki az sem, ha tudunk mindarról, vagy legalább a töredékéről, amit az egyházunk ugyanekkor az embermentés terén tett.

Persze, ezzel az utóbbi kérdéssel túlléptünk az önmeghatározásunk szempontjából annyira fontos kommunista diktatúrán, s ha ezt az utat folytatjuk, rá kell döbbernünk arra is, hogy azok a nyelvi-teológiai eszközök, beidegződések, narratívák, melyekkel kapcsolatban a szembenézés hiányára rámutattam, gyökereiket ennél mélyebbre eresztik múltunkban. Vagyis nem minden, amivel gondunk van, a szocializmus öröksége. Ha tehát azoktól a bizonyos nyelvi dolgoktól meg akarunk szabadulni, a gyökerekig kell lehatolnunk, melyek könnyen elvezethetnek a 19. század közepéig, amikor – mint Julianne Brandt fogalmaz³² – végbement a vallási fogalmak feltöltése nemzeti tartalmakkal, és viszont: a nemzeti fogalmak szakralizációja.

S mindez azért sem távoli múlt, hanem a jelenünk, mert a szembenézés, a reflexió hiánya miatt a diktatúra idején kialakult – a társadalom más alrendszereire is jellemző – kettős beszéd, az elbizonytalanodó vagy többszörös jelentésűvé váló teológiai fogalmak, s még inkább a politikai, hatalomtechnikai terminológia betörése az egyház nyelvébe ma is él és virul. Anyanyelvi szinten használjuk, s rajta keresztül újratermeljük azokat a kereteket, szocializációs környezeteket, melyeknek a foglyai vagyunk. Ennek a fogságnak, mondhatni szabadságvesztésnek a jele az, amikor a keresztyén szabadság garanciáját az államhatalomban látjuk, a keretek fogságának jele, hogy nem tudunk kitorni a kádári egyházfinanszírozási logikából (igen, tudom, hogy voltak próbálkozások, tudom, hogy

31 PÉTER JÁNOS: Az egyház szava a szocializmus építésének idején, *Református Egyház*, II. évfolyam, 22. szám, 1950. november 15., 3–7, 6.

32 BRANDT, JULIANE: Felekezeti és nemzeti identitás a 19. századi Magyarországon: a protestáns egyházak, *Századvég, Új folyam*, 3. évfolyam, 2003/3, 3–38.

a hatalom nem enged saját lábra állni – de mi ez, ha nem a fogság jele?). Ennek a jele volt, amikor 2023 februárjában a *Gyülekezettudatos egyház – egyháztudatos gyülekezet* című sárospataki konferencián egy spontán kérdésre adott válaszában az egyik jelenlévő egyházvezető – a résztvevők nem kis döbbenetére – kimondta: tudjuk, látjuk, hogy rossz az irány, amibe az egyház megy, de nem tudunk kilépni ebből a külső kényszerek miatt.

Mit cselekedjünk, atyámfiak – s lányai? Nyilvánvaló, s látható az elmúlt egy év fejleményeiből is, hogy a személycseréje önmagában nem old meg semmit, mert az új személyek a változatlan struktúra foglyai. Ugyanaz a helyzet, mint az ügynöklisták nyilvánosságra hozatalával: jobb lesz tőle? Aligha. Attól, hogy nyilvánosságra kerül Joó Sándor múltja, jobban értjük, hogy miért is írt alá, miért dekonspirált, stb.? Persze a bűnbakok kizavarása az erkölcsi pusztulás sivatagába ideig-óráig a megtisztulás látszatát keltheti, de nem értjük meg belőle azt a rendszert, melyet számos elemében tovább működtetünk. Amire szükségünk van, az az, hogy úgy sercegjen lábunk alatt az út pora, ahogy a *tesuvá* mássalhangzóival. A keretek lebontására van szükségünk – de nem az egyház, a hitvallás, a Szentírás, sőt, még csak nem is a püspöki rendszer, hanem a valóságunkat meghatározó, az Isten országa erőinek és finom szöveteinek felismerésére bennünket vakká tevő, a Lélek helyett a lovak és szekerek ereje felé orientáló keretek lebontására. Az ezt elindítani képes – és küzdjünk meg a szavak pátoszos kopottságával – őszinte, nem kamerákba mondott, de közös bűnbánatra és a megtérés cselekedeteinek cselekvésére. Meglátásom szerint ez egy sok vesződséggel, kutatással, konfliktussal és kiengesztelődéssel – és ismét egy kiüresített szó: imádsággal – teli folyamatot jelent, de ahogy édesapám írta egyik levelében az 1970-es években egykori teológiai évfolyamtársainak: „ha valami jót szentül cselekszünk, senkitől sincs okunk félni. Istentől féljünk, aki mindent számonkér rajtunk. Tudom, sok nyitott kérdés maradt még. Az a fontos, hogy őszintén, nyíltan keressük a megoldást, tudva, hogy Isten az egy igazságot sokunknál tette le. Össze kell raknunk.”

Köszönöm, hogy meghallgattatok!

ABSZTRAKT

A nyelv megtérése

A tanulmány az egyházi kommunikáció és nyelvi megújulás problémáját vizsgálja a Magyarországi Református Egyház jelenlegi helyzetében.

A kutatás történeti-teológiai módszerrel elemzi a nyelvi deformáció gyökereit, különös tekintettel a kommunista diktatúra időszakára. Bemutatja, hogyan használta fel az 1950-es évek egyházvezetése az „időszzerűség prófétai hermeneutikáját” a politikai hatalom teológiai legitimálására. A Bethánia Egylet felszámolása és a „bethánizmus” fogalmának átértelmezése példáján keresztül dokumentálja, miként vált az ébredési mozgalom a belső ellenség stigmájává, párhuzamosan a politikai terminológia („szektasz”, „reakció”) egyházi nyelvbe történő beszívásával.

A szerző rámutat, hogy a múlttal való számvetés hiánya miatt ezek a nyelvi-teológiai struktúrák ma is élnek az egyházban.

A tanulmány konklúziója szerint a nyelvi megújulás (metanoia) nélkül nincs valódi egyházi megújulás. A megtéréshez nem elég a személycsere, hanem szükséges a valóságot meghatározó keretek de- és rekonstrukciója és a teológiai fogalmak tisztázása őszinte közösségi reflexió, bűnbánat és a megtérés cselekedetei által.

Kulcsszavak: *egyházi kommunikáció, nyelvi megújulás, prófétai hermeneutika, Bereczky Albert, Bethánia Egylet, arculatkezelés, metanoia*

ABSTRACT

The Conversion of Language

The study examines the problem of ecclesial communication and linguistic renewal in the current context of the Reformed Church in Hungary. Using a historical-theological method, the study analyzes the roots of linguistic deformation, with particular attention to the period of communist dictatorship. It demonstrates how the Church leadership of the 1950s employed the “prophetic hermeneutics of contemporaneity” to provide theological legitimation for political power. Through the example of the dissolution of the Bethania Association and the reinterpretation of the concept of “Bethanism,” it documents how the revival movement came to be stigmatized as an internal enemy, alongside the infiltration of political terminology – such as “sectarian” and “reactionary” – into ecclesiastical language. The author argues that, owing to the failure to come to terms with the past, these linguistic and theological structures remain present in the Church today. The study concludes that genuine ecclesial renewal is impossible without linguistic renewal (metanoia). Repentance requires more than a change of personnel: it also calls for the deconstruction and reconstruction of the frameworks that shape reality, as well as the clarification of theological concepts through honest communal reflection, repentance, and acts of conversion.

Keywords: *ecclesial communication, linguistic renewal, prophetic hermeneutics, Albert Bereczky, Bethania Association, image management, metanoia*